

Vlasta Ilišin
Marko Kovačić

STUDENTSKO VIĐENJE GENERACIJSKIH PROBLEMA I POTENCIJALA

1. Uvodne napomene

Mlade, a onda i studente kao njihov integralni dio, ponajprije određuje njihova razmjerno niska životna dob. Granice mladosti arbitrarno su određene, pri čemu se u suvremenom društvu uočava tendencija njihova pomicanja prema zrelijoj životnoj dobi, što se prepoznaje kao fenomen produžene mladosti (Ule, 1988). To se osobito odnosi na suvremenu generaciju studenata, koje aktualna ekonomska i društvena kriza u Europi motivira da svoj studentski status žele što više produljiti (Cao, 2012). Te se želje studenata uklapaju u tzv. mladocentričnu orijentaciju, koju karakterizira želja mladih da što dulje ostanu u omladinskom statusu svjesno odgađajući ili odbijajući preuzimanje nekih trajnih društvenih uloga (Ule, 1986). Nasuprot njima su odraslocentrično orijentirani mladi, koji nastoje što prije postati kao odrasli, na način da preuzmu trajne društvene uloge koje pripadaju odraslima. Naznačene orijentacije zapravo govore o nesinhroniziranom i sinhroniziranom obrascu odrastanja, pri čemu je uočljivo snaženje nesinhroniziranog obrasca. To je kod dijela mladih povezano s njihovom mladocentričnom orijentacijom, ali za mnoge je uvjetovano objektivnim okolnostima, odnosno nemogućnostima da preuzmu neke trajne društvene uloge koje podrazumijevaju zapošljavanje, stambeno osamostaljivanje, zasnivanje vlastite obitelji s potomstvom, sudjelovanje u procesima odlučivanja...

Životna dob je biološka činjenica s kojom su uvijek povezane različite socijalne dimenzije koje oblikuju društveni položaj, identitet i prepoznatljivost određene dobne kohorte. No, važno je imati na umu kako omladina nije jedina društvena skupina s određujućom biološkom odrednicom kojoj se pripisuju određene socijalne konotacije. Tu posebnost mladi dijele s nekim drugim društvenim grupama, na što ukazuje E. Morin (Moren, 1979: 191) kada konstatira da „kolonizovana etnička grupa, porobljena nacija, pobunjena omladina, žene sa svojim zahtevima – sve te grupe nose neku svoju specifičnost, identitet koji je nesvodljiv u potpunosti na društveni položaj: biosocijalnu originalnost. Etničku grupu ne čine samo etničke razlike već i geno-fenotipske crte; omladinac je različit ne samo kao socijalno marginalan već i zato što prolazi kroz posljednju fazu mladalačkog razvoja; žena se razlikuje

ne samo po odelu već naročito po onom pod odelom“. Tome treba dodati da se u suvremenoj sociologiji dob prepoznaje i promatra kao element diferencijacije i socijalne stratifikacije (Parsons, 1972; Turner, 1989; Bradley, 1997; Ilišin, 1999). Pritom „dob vrlo jasno indicira konflikt između pripisanog i postignutog statusa u rangiranju pojedinca“ (Turner, 1989: 597), što „ljudima uskraćuje životne mogućnosti (opportunities) i nagrade (rewards)“ (Županov, 1996: 292). Životna dob kao element stratifikacije povezana je s fenomenom društvene ovisnosti pojedinih dobnih skupina koja je „društveno prihvatljiva samo tamo gdje predstavlja naknadu za prijašnji društveni doprinos ili anticipaciju doprinosa u budućnosti“ (Turner, 1989: 600). Dakle, riječ je zapravo o društvenom reciprocitetu u koji je ugrađena međugeneracijska solidarnost s ograničenim rokom trajanja. Tako postojeća dobná stratifikacija pokazuje da su društveno ovisne mlade i stare generacije, dok najveću odgovornost i moć imaju ljudi srednje životne dobi (Bradley, 1997). To podrazumijeva da je u društvu prisutna neravnomjerna distribucija resursa, mogućnosti i moći i po osnovi dobi koja još uvijek u mnogim stratifikacijskim analizama ostaje „zanemarena dimenzija nejednakosti“ (Bradley, 1997: 148).

Što se mladih tiče, njihovu društvenu ovisnost često prati paternalistički odnos društva prema njima. Jer, ako su mladi populacija koja je u osjetljivoj fazi razvoja i stoga treba uživati društvenu zaštitu, isto to društvo tendira promatrati mlade kao nedorasle za sudjelovanje u društvenom životu i odlučivanju. Paternalistički odnos u suvremenim je društvima istodobno protkan pristupom mladima kao dijelu populacije s najviše inovativnih i kreativnih potencijala (Schizzerotto, Gasperoni, 2001). Ovdje se može primijetiti da potonje ponajviše može vrijediti za studente kao potencijalno najkompetentniji segment svake generacije mladih. Pritom takva očekivanja rastu paralelno s rastom potrebe za društvenim promjenama nužnim u razdobljima društvenih kriza kao što je današnja.

Dodatne teškoće u znanstvenom proučavanju životne dobi kao elementa socijalne stratifikacije proizlaze iz činjenice da je dob nužno privremena kategorija. Ukratko govoreći, pojedincima je dob važan izvor osobnog identiteta, ali je zbog svoje prolaznosti nepouzdan temelj za stvaranje kolektivnog (grupnog) identiteta (Bradley, 1997). Ta svijest o privremenoj pripadnosti određenoj dobnój kohorti ne otežava samo razvoj grupnog identiteta, nego i artikulaciju zajedničkih problema i interesa. Unatoč tim otežavajućim okolnostima, sociopovijesno iskustvo pokazuje da se trajno suočavamo s novim i više ili manje prepoznatljivim generacijama. Koncept generacija kako ga je još 1920-ih oblikovao K. Mannheim (1980) upravo polazi od socijalne stratifikacije promatranog društva. Radi se o tome da postojanje različitih generacija u danom društvu jest biološka činjenica koja sociološku relevantnost zadobiva uvidom u zajednički položaj pojedinaca u ekonomskoj i strukturi moći određenoga društva. Drugim riječima, da bi se mogli „pasivno iskusiti ili aktivno koristiti hendikepi i privilegije inherentne generaciji, mora se biti rođen unutar istih

povijesnih i kulturnih okolnosti“, te „participirati u zajedničkoj sudbini određenoj istim povijesnim i društvenim uvjetima“ (Mannheim, 1980: 303). Na istom su tragu razmatranja L. Feuera (1969: 25), koji drži da se „generacije u sociološkom smislu sastoje od osoba u jednoj zajedničkoj dobnoj skupini i koje su u svom razvojnem razdoblju stekle ista povijesna iskustva, koje dijele iste nade i strepnje i koje su doživjele zajedničko razočaranje u starije dobne skupine, kojima se na određeni način suprotstavljaju“. Potonja definicija naznačuje da koegzistencija različitih generacija u danom društvu podrazumijeva više ili manje izražen jaz između generacija, što ujedno predstavlja izvorište mogućeg sukoba generacija. „Jaz između generacija znači generacijski diskontinuitet, jer generacije roditelja i potomaka žive jedne pored drugih u istom vremenu, ali odvojene različitim životnim iskustvima i različitim društvenim realitetima“ (Milić, 1987: 56) – drugim riječima, o širini i intenzitetu društvenih promjena ovisi dubina i opseg međugeneracijskog jaza. Prerastanje jaza u sukob generacija zbiva se, pak, u posebnim sociopovijesnim okolnostima kada se formiraju prepoznatljive generacijske jedinice unutar cjelokupne generacijske kohorte čiji su pripadnici postali svjesni svoje jedinstvenosti, te osjećaju solidarnost, udružuju se i nastoje aktivno sudjelovati u ostvarenju društvenih i političkih promjena (Braungart, Braungart, 1984: 49)¹.

Mogućí generacijski utjecaj na željene društvene promjene ovisi, dakako, o moći kojom mlada generacija raspolaže. Neovisno priklanjamo li se stratifikacijskom ili pluralističkom poimanju fenomena moći (Grdešić, 1995), njezina distribucija, oblici i manifestacije su u središtu proučavanja kada se govori o društvenim skupinama, njihovom odnosu, raspodjeli resursa i političkom odlučivanju. Sva dosadašnja istraživanja mladih – bilo u svijetu, bilo u Hrvatskoj – ukazuju na njihov ukupno lošiji društveni status u usporedbi sa starijima, a to se osobito uočava u nejednakoj distribuciji društvene moći. Štoviše, N. Rose (1990) je ustvrdio da su mladi, a među njima i studenti, društvena skupina kojom se najviše vlada. To je i očekivano s obzirom da se mladi ili još pripremaju, ili su tek počeli preuzimati društvene uloge odraslih. Iz toga slijedi da im neki društveni resursi nisu dostupni, što uslijed vlastite neosposobljenosti, što zbog društvenih barijera koje se ponajprije zasnivaju na kombinaciji zaštitničkog odnosa i nepovjerenja prema mladoj generaciji.

U procesu tranzicije iz djetinjstva u odraslost mladi prolaze kroz stalne statusne promjene, što razdoblje mladosti čini vrlo dinamičnim i presudnim razdobljem za ukupan budući život. Proces sazrijevanja i osamostaljivanja nije lagan ni predvidljiv

¹ Kada je riječ o hrvatskim studentima, moglo bi se reći kako su se unutar nekih ranijih generacija studenata (1968. i 1971. godine) kao i u novije vrijeme (2009. i 2010. godine) formirale prepoznatljive generacijske jedinice. To znači da su se u određenim generacijama studenata izdvojile skupine studenata kao generacijske jedinice koje su svojim zahtjevima i djelovanjem nastojale inicirati određene društvene promjene koje nadilaze partikularne interese studentske populacije (Čulig i dr., 2013; Kovačić, 2014).

iz više razloga. Tako K. Roberts (2003: 86) upozorava da postoje značajne varijacije u startnim pozicijama i postignućima mladih, da nema jamstva da će se osamostaljivanje automatski postići s određenom životnom dobi, da cjelokupni životni put ovisi o stupnju na kojem je tranzicija u odraslost okončana, da tijekom procesa sazrijevanja i osamostaljivanja postaju vidljivija diferenciranja na osnovi različitih obilježja mladih (rodnih, sociokulturnih itd.) i da se bez uvida u utjecaj sociostrukturnih zadanosti na socioekonomsko osamostaljivanje mladih ne mogu valjano objasniti ni drugi aspekti njihova svakodnevnoga života, kao što su obrasci potrošnje i korištenja slobodnog vremena te socijalne i političke participacije. Navedene konstatacije osobito su važne za društva u tranziciji u kojima su šanse mladih više smanjene nego što su poboljšanje. Kada se to smjesti u kontekst aktualne društvene krize, može se pretpostaviti da ionako usporenom socioekonomskom osamostaljivanju mladih prijete dodatno odgađanje.

Studenti su, kao i učenici, u situaciji u kojoj se od njih tek očekuje da u obrazovnom procesu steknu znanja i vještine potrebne za budući profesionalni rad. Stoga tradicionalno poimanje studentskog razdoblja naglašava stjecanje znanja kroz predavanja i seminare, kao temeljnu odrednicu njihova akademskog razvoja. No suvremeniji pristupi ovakvo gledište nadopunjavaju potrebom uključivanja studenata u različite aktivnosti, što je važna determinanta socijalizacije budućih društvenih elita (Krause, Coates, 2008). Ti autori tvrde da studenti uče demokraciju djelujući, odnosno da znanja koja dobivaju na sveučilištu u okviru formalnog obrazovanja nadopunjuju vještinama i stavovima potrebnim da bi postali demokratski kompetentni i aktivni građani. Tako studenti, kao i drugi mladi, mogu djelovati na institucionalnoj, priinstitucionalnoj i izvaninstitucionalnoj razini, ovisno o njihovoj (ne) afilijaciji pojedinom obliku participacije (Kovačić, 2014).

Isticanje važnosti stjecanja građanskih (demokratskih) kompetencija u fokus stavlja relaciju studenata i politike. Toj je temi posvećeno prethodno poglavlje u ovoj studiji, i utoliko je suvišno ponavljati teorijske elaboracije i dobivena saznanja o tom problemu, ali ih treba imati na umu kao širi okvir unutar kojega se smješta analiza u ovoj dionici istraživanja. Ova je analiza, naime, koncentrirana na neke dimenzije politike koje su promatrane iz generacijske vizure. Drugim riječima, akcent se stavlja na propitivanje nekih elemenata generacijskog društvenog i političkog statusa, percepcije generacijskih problema čemu se pridružuju pokazatelji odnosa studenata prema mogućnostima uspjeha u hrvatskom društvu te njihova (ne)zadovoljstva životom, optimizma i pesimizma. Svi ti pokazatelji longitudinalno su praćeni od 1999. i/ili 2004. godine, što omogućuje komparativnu analizu ispitivanih fenomena. Analizirat će se distribucija, hijerarhija i strukturiranost promatranih pokazatelja, promjene koje su u tom pogledu nastale tijekom 10-15 godina te utjecaj socijalnih obilježja studenata na promatrane pojave. Pritom se polazi od dvije temeljne hipoteze: 1) tijekom promatranog razdoblja nije došlo do značajnih promjena u

percepciji ispitivanih dimenzija generacijskog društvenog i političkog statusa; 2) na percepciju promatranih pojava utječu socijalna obilježja studenata. Za detektiranje pretpostavljenog distinktivnog utjecaja koristi se 10 socijalnih obilježja studenata: sveučilište i područje znanosti koje studiraju, godina studija, prosječna ocjena na studiju, spol, rezidencijalni status, tip srednje škole koju su završili, stupanj obrazovanja oca, religijska samoidentifikacija i stranačka preferencija. U analizi podataka korištena je univarijatna (distribucija odgovora), bivarijatna (hi-kvadrat i t-test te analiza varijance) i multivarijatna (faktorska) analiza. Ustanovljene razlike između promatranih podskupina studenata interpretiraju se samo u onim slučajevima kada su statistički značajne na razini $p=.000$.

2. Generacijski politički potencijal

U prethodnom poglavlju ove studije postavljen je opći kontekst odnosa studenata prema politici, a ovdje se akcent stavlja na generacijski politički diskurs. Pritom se treba samo podsjetiti da je sudjelovanje mladih u političkom životu, i to posebice u institucionalnoj politici, u svim demokratskim društvima ispod razine sudjelovanja starijih generacija (Ilišin, 1999, 2005). Osim toga, u prethodnom poglavlju je već pokazano kako se dio mladih uključuje u tradicionalnu politiku, dio se okreće alternativnim oblicima političkog angažmana, a najveći dio ostaje pasivan i nezainteresiran. Zato je zanimljivo pokušati dokučiti što studenti identificiraju kao razloge neuključivanja mladih u političke poslove i kako vide načine da ih se potakne na društveno djelovanje.

No prije toga korisno je ustanoviti kako studenti doživljavaju mladu generaciju i odnos društva prema mladima (tablica 1).

Tablica 1: Komparativni prikaz prihvaćanja mišljenja o mladima (%)

Tvrđenje	1999.	2010.
1. Najveća vrijednost mladih je u tome što mladi nisu robovi navika i šablona, već mogu stvarati i razvijati nove odnose.	93,4	88,2
2. Samo mladi ljudi mogu izvući naše društvo iz teškoća u koje su ga uvukli stariji.	76,8	81,0
3. Najgore je kad mladež samo oponaša starije i ponaša se isto onako kao i stariji.	72,6	74,3
4. Društvo se može održati i razvijati samo ako mladež u cijelosti poštuje ono što su stvorile starije generacije.	51,0	52,8
5. Najvažnija stvar za mlade je da su poslušni svojim roditeljima u kući, svojim nastavnicima u školi i svojim rukovodiocima na radnom mjestu.	56,2	50,9
6. Mladima treba omogućiti da se razonode i zabavljaju te uče i rade i zarađuju, ali da se ne miješaju mnogo u odlučivanje o društvenim pitanjima.	24,7	26,3

Rang-ljestvica prihvaćenosti ponuđenih tvrdnji o mladima jasno ukazuje na dominaciju stavova koji naglašavaju inovativni i kreativni potencijal mladih. Istodob-

no su većinski, iako u primjetno manjoj mjeri, prihvaćeni i stavovi koji upućuju na pristajanje na paternalistički odnos društva spram mladih. Od toga odstupa jedino stav koji podrazumijeva potpunu marginalizaciju mladih u društvenom, odnosno političkom životu, a s čim se slaže samo četvrtina studenata. Dakle, kad studenti i prihvaćaju da mladi trebaju poštovati tradiciju i starije, nisu spremni u to ime sami sebi oduzeti pravo odlučivanja o društvenim pitanjima. Zanimljivo je i to da tijekom promatranih godina nije došlo do znatnijih promjena u stavovima studenata. Konkretno, premda većinu stavova studenti danas više prihvaćaju nego ranije, taj je porast razmjerno malen.

Faktorskom analizom tvrdnji o mladima ekstrahirana su dva faktora prvoga reda (ukupne varijance od 52,77%) koja jasno upućuju na dva modela (tablica 2).

Tablica 2: Faktorska struktura mišljenja o mladima

Tvrdnje	Faktor 1	Faktor 2
Najvažnija stvar za mlade je da su poslušni svojim roditeljima, nastavnicima i rukovodiocima.	.763	
Društvo se može održati i razvijati samo ako mladi u cijelosti poštuju ono što su stvorile starije generacije..	.727	
Mladima treba omogućiti da se razonode i zabavljaju te uče, rade i zarađuju, ali da se ne miješaju mnogo u odlučivanje o društvenim pitanjima.	.680	
Najveća vrijednost mladih je u tome što nisu robovi navika i šablona zbog čega mogu stvarati i razvijati nove odnose.		.790
Samo mladi ljudi mogu izvući naše društvo iz teškoća u koje su ga uvukli stariji.		.722
Najgore je kada mladi samo oponašaju starije i ponašaju se isto kao oni.		.599
% zajedničke varijance	26,4	26,13

Faktor 1: Paternalizam; Faktor 2: Inovativnost i kreativnost mladih.

Tako prvi faktor govori o pristajanju na *paternalizam*, a drugi na optiranje za *inovativni i kreativni potencijal mladih*. Pomoću t-testa i analize varijance dobivamo zanimljivu situaciju: u pogledu prihvaćanja inovativnog i kreativnog potencijala mladih, studenti su se pokazali potpuno homogenima, dok je u slučaju prihvaćanja paternalizma ustanovljen veći broj statistički značajnih razlika između različitih podskupina studenata².

Prihvaćanje paternalističkog odnosa društva prema mladima povezano je s religijskom samoidentifikacijom (F-omjer = 56,07), stranačkom preferencijom (F-omjer = 27,56), prosječnim uspjehom na studiju (F-omjer = 18,61), područjem znanosti (F-omjer = 7,38) i sveučilištem na kojem ispitanici studiraju (F-omjer = 5,22), te završenom srednjom školom (t = -6,19) i spolom (t = -4,50). Konkretno, prihvaćanje paternalizma to je manje što su studenti manje religiozni i imaju bolje

² Ovdje je očito riječ o postojanom trendu koji nije karakterističan samo za studente, jer je u istraživanjima mladih 1999. ustanovljena identična tendencija (Ilišin, 2002:39).

ocjene na studiju. S druge strane, paternalistički odnos prema mladima natprosječno prihvaćaju pristaše HDZ-a (za razliku od simpatizera HNS-a i, donekle, SDP-a), muškarci sa završenom srednjom stručnom školom te studenti društvenih znanosti (nasuprot polaznicima humanističkih, prirodnih i biomedicinskih studija) sa sveučilišta u Splitu i Osijeku (za razliku od studenata iz Dubrovnika, Pule i Zadra). Ovako grupirana obilježja ponovo upućuju na primjetan utjecaj tradicionalističkih vrijednosti, pri čemu je zanimljivo da su muškarci skloniji paternalizmu (što je možda povezano s većom patrijarhalnošću muškaraca na što ukazuju brojna rodna istraživanja) te da bolji uspjeh na studiju pridonosi razvijanju samosvijesti koja dovodi u pitanje opravdanost društveno nametnutih ograničenja.

Prethodni podaci pokazali su da se studenti ne slažu s političkom marginalizacijom mladih i stoga je zanimljivo vidjeti kako objašnjavaju slabo sudjelovanje svojih vršnjaka u političkim poslovima. U tablici 3 prikazani su komparativni podaci o (ne)slaganju studenata s objašnjenjima mogućih razloga neavljenja mladih politikom pri čemu su zbrojeni stupnjevi potpunog i djelomičnog slaganja.

Tablica 3: Komparativni prikaz razloga zbog kojih se mladi ne bave politikom (%)

Tvrdnje	1999.	2010.
1. Mladi smatraju da je politika nepoštena i zato ne žele sudjelovati u tome.	72,3	84,4
2. Mladima je politika dosadna i mnogo više ih zanimaju druge stvari	74,0	80,5
3. Mladi smatraju da se politički akteri ne bave problemima koje oni (mladi) smatraju važnima i da njihova aktivnost to ne bi promijenila.	68,0	79,3
4. Mladi su zaokupljeni egzistencijalnim problemima i nemaju vremena za politiku.	76,6	77,7
5. Mladi se žele baviti politikom, ali stariji im ne poklanjaju dovoljno povjerenja.	68,0	72,7
6. Mladi se osjećaju nedovoljno iskusnima i osposobljenima za bavljenje politikom.	47,3	63,2
7. Mladi smatraju da je potpuno prirodno da se samo stariji bave politikom.	31,1	49,5

Tri najzastupljenija mišljenja u 2010. godini mogu se tumačiti i kao kritika političkih aktera i kao (samo)kritika mladih. Nešto manje – premda i dalje u visokom postotku – prihvaćeni su stavovi koji govore o političkoj nekompetentnosti mladih kao i onaj koji reflektira dojam postojanja društvenog nepovjerenja spram mladih³.

³ U kvalitativnom istraživanju studenata sa Sveučilištu u Zagrebu provedenom 2008. godine u sklopu ovog projekta dobiveni su vrlo slični rezultati. Konkretno, oko trećine studenata kao razloge političke neaktivnosti mladih istaknulo je nedostatak vjere u mogućnost promjene, nezainteresiranost i političku neosvijestjenost mladih te nepovjerenje u politiku; četvrtina je navela neuvažavanje interesa i mišljenja mladih; petina zaokupljenost mladih drugim sadržajima (Ilišin, 2008: 327).

Najslabije je prihvaćen paternalistički stav koji uopće ne dovodi u pitanje neravnomjernu generacijsku distribuciju moći. Sažeto rečeno, pokazuje se da studenti podjednako prihvaćaju stavove koji upućuju i na marginalizaciju i na samomarginalizaciju mladih u sferi politike.

Indikativno je da je tijekom promatranog desetljeća poraslo prihvaćanje svih ponuđenih razloga kojima se objašnjava zašto se mladi ne bave politikom. Pritom je najviše poraslo prihvaćanje paternalističkog objašnjenja te viđenja mladih kao politički nekompetentnih i distanciranih od nepoštene politike. Dakle, osnažilo je prihvaćanje upravo onih razloga koji su u korijenu samomarginalizacije mladih, što znači da je življenje u demokratskom i pluralističkom društvu rezultiralo posljedicama suprotnim od očekivanih. Kako znatan rast bilježi i mišljenje da se politički akteri nedovoljno bave problemima mladih, moglo bi se pretpostaviti da je takva percepcija jedan od izvora rasta samomarginalizacije mladih.

Mogući razlozi političke neaktivnosti mladih faktorskom analizom strukturirali su se u dva logična i interpretabilna faktora, ukupne varijance od 48,98% (tablica 4).

Tablica 4: Faktorska struktura razloga zbog kojih se mladi ne bave politikom

Tvrđnje	Faktor 1	Faktor 2
Mladi smatraju da je potpuno prirodno da se samo stariji bave politikom.	.821	
Mladi se osjećaju nedovoljno iskusnima i osposobljenima za bavljenje politikom.	.697	
Mladima je politika dosadna i mnogo više ih zanimaju druge stvari.	.527	
Mladi smatraju da se politički akteri ne bave problemima koje mladi smatraju važnima i da njihova aktivnost to ne bi promijenila.	.522	.385
Mladi su zaokupljeni egzistencijalnim problemima i nemaju vremena za politiku.		.798
Mladi smatraju da je politika nepoštena i zato ne žele sudjelovati u tome.		.775
Mladi se žele baviti politikom, ali stariji im ne poklanjaju dovoljno povjerenja.		.384
% zajedničke varijance	25,32	23,66

Faktor 1: Nekompetentnost i nezainteresiranost mladih; Faktor 2: Kritička distanciranost mladih.

Prvi je faktor nazvan *nekompetentnost i nezainteresiranost mladih* jer ga sadržajno čine ponajprije oni razlozi koji ukazuju na mlade kao vinovnike generacijske političke marginaliziranosti. Ovaj faktor ponajprije je obilježen prihvaćanjem tutorskog odnosa društva spram mladih kao socijalno inferiornih, tj. nezrelih i nekompetentnih, čemu se pridružuje nezadovoljstvo pažnjom koju politički akteri posvećuju mladoj generaciji. Prema rezultatima analize varijance i t-testa, takav model razmišljanja podjednako je prisutan u svim podskupinama studenata, a jedina statistički

značajna razlika ustanovljena je s obzirom na područje znanosti koje ispitanici studiraju (F -omjer = 11,02). U ovom slučaju ispitanici su se podijelili u dvije skupine: na studente društvenih i biomedicinskih znanosti, sklone da odgovornost adresiraju na mlade i na studente prirodnih, a potom i humanističkih i tehničkih znanosti koji u znatno manjoj mjeri pristaju na takvu interpretaciju.

Kritička distanciranost mladih (drugi faktor), uz samoopravdanje da su mladi ponajviše zaokupljeni rješavanjem egzistencijalnih problema što im ne dopušta luksuz bavljenja politikom, većinom ukazuje na krivnju društvene okoline za političku pasivnost mladih. To se prepoznaje u odbojnosti koju izaziva doživljaj politike kao nepoštene rabote te percepciji da stariji nemaju povjerenja u mlade. Tim se razlozima pridružuje i zanemarivanje problema mladih od strane političkih aktera, što pokazuje da je taj razlog povezan i s procesom marginalizacije i s procesom samomarginalizacije mladih. Daljnja analiza ponovo je proizvela samo jednu razliku, i to s obzirom na socijalno porijeklo (odnosno stupanj obrazovanja oca, F -omjer = 8,21). Ustanovljeno je da ovaj model razmišljanja natprosječno zastupaju studenti čiji su očevi najniže obrazovani, pri čemu prihvaćanje opada kako raste stupanj obrazovanja oca. Ova tendencija vjerojatno je posljedica (ne)prihvaćanja najbolje saturiranog razloga, što znači da studenti nižeg socijalnog porijekla osjećaju veći pritisak egzistencijalnih problema. Otuda su oni više usmjereni na njihovo rješavanje, a što im onda ne ostavlja dovoljno vremena za razne aktivnosti, uključujući i političke.

U prethodnom pitanju pošlo se od pretpostavke da i sami mladi/studenti smatraju da se njihov naraštaj ne bavi politikom, barem ne u dovoljnoj mjeri. Ako je takva pretpostavka točna, logično je očekivati da mlada generacija nije važan subjekt na političkoj sceni. Komparativni podaci u tablici 5 pokazuju da se studenti slažu s tim da mladi nisu dovoljno prisutan čimbenik na hrvatskoj političkoj sceni, pa ni onda kad se uspoređuju s nekim drugim politički relevantnim i stvarno ili potencijalno marginaliziranim skupinama.

Tablica 5: Komparativni prikaz percepcije dovoljne zastupljenosti marginalnih skupina u hrvatskom političkom životu (%)

Marginalne skupine	1999.		2004.		2010.	
	Da	Ne	Da	Ne	Da	Ne
Hrvatska „dijaspora“	–	–	41,1	18,4	44,2	17,8
Nacionalne manjine	22,7	27,8	33,1	28,0	31,2	26,0
Žene	17,6	52,4	17,2	57,1	24,1	46,3
Mladi	6,2	69,0	4,6	78,9	10,0	63,8

Kao što se vidi, studenti smatraju da je u hrvatskom političkom životu najviše zastupljena „dijaspora“, a najmanje mladi. Štoviše, mladi su jedina skupina za koju većina ispitanika drži da nije dovoljno politički prisutna. Također se pokazuje da je

percepcija zastupljenosti svih skupina tijekom promatranog vremena blago rasla, što se najviše uočava u slučaju žena. No pritom one ostaju na predzadnjem mjestu, što upozorava da, unatoč stanovitom smanjenju rodni nejednakosti u sferi politike, one o(p)staju vrlo primjetne i u očima promatrača. Ipak, ostaje uvid da studenti upravo mlade vide kao politički najpodzastupljeniju društvenu skupinu.

Usporedba percepcije (ne)zastupljenosti promatranih skupina u političkom životu Hrvatske pokazuje kako se studenti međusobno prilično razlikuju (tablica 6).

Tablica 6: Percepcija dovoljne zastupljenosti marginalnih skupina u hrvatskoj politici s obzirom na socijalna obilježja studenata (%)

Obilježja studenata	Žene			Mladi			Nacionalne manjine			Hrvatska „dijaspora“		
	Da	Ne znaju	Ne	Da	Ne znaju	Ne	Da	Ne znaju	Ne	Da	Ne znaju	Ne
<i>Sveučilište</i>							$\chi^2 = 46,18$			$\chi^2 = 60,46$		
Dubr., Pula, Zadar							25,8	35,2	39,0	38,2	35,2	26,6
Osijek							23,3	44,4	32,3	32,3	44,4	23,3
Rijeka							21,7	47,7	30,6	41,7	43,8	14,5
Split							29,4	40,8	29,8	37,3	33,3	29,4
Zagreb							35,5	42,7	21,8	49,0	36,9	14,1
<i>Područje znanosti</i>	$\chi^2 = 44,24$						$\chi^2 = 62,21$					
Biomed. znan.	23,0	35,3	41,7				35,3	47,5	17,2			
Bioteh. znan.	19,2	32,0	48,8				28,8	40,0	31,2			
Društvene znan.	22,6	27,0	50,4				36,0	40,8	23,2			
Humanist. znan.	20,6	21,9	57,5				19,8	38,1	42,1			
Prirodne znan.	23,8	30,2	46,0				20,6	48,4	31,0			
Tehničke znan.	29,1	34,6	36,3				32,5	45,1	22,4			
<i>Završ. sred. škola</i>	$\chi^2 = 22,43$											
Gimnazija	24,2	26,4	49,4									
Sred. struč. škola	23,9	36,3	39,8									
<i>Spol</i>	$\chi^2 = 109,20$						$\chi^2 = 37,88$					
Ženski	18,6	24,5	56,9				25,7	44,6	29,7			
Muški	30,7	35,7	33,6				37,8	40,6	21,6			
<i>Sranačka prefer.</i>	$\chi^2 = 27,84$			$\chi^2 = 22,37$			$\chi^2 = 42,51$			$\chi^2 = 83,26$		
HDZ	29,8	30,1	40,1	12,5	25,0	62,5	37,5	41,3	21,2	32,5	39,9	27,6
SDP	23,0	23,8	53,2	9,2	21,4	69,4	31,1	37,6	31,3	54,1	32,9	13,0
HNS	25,0	26,7	48,3	16,4	24,1	59,5	44,0	35,3	20,7	64,7	28,4	6,9
Neodlučni	20,5	33,9	45,6	8,1	29,9	62,0	24,8	49,5	25,7	38,7	43,4	17,9
<i>Relig. samoident.</i>										$\chi^2 = 37,27$		
Religiozni										38,7	40,8	20,5
Neodlučni										48,9	36,8	14,3
Nereligiozni										54,8	31,7	13,5
UKUPNO	24,1	29,6	46,3	10,0	26,2	63,8	31,2	42,8	26,0	44,2	38,0	17,8

Te su razlike dominantno uvjetovane različitim stranačkim preferencijama te područjem znanosti i sveučilištem, kao i spolom, vrstom završene srednje škole i re-

ligioznošću. Studenti su najmanje diferencirani kada su u pitanju mladi kao politički subjekt: zastupljenošću mladih najmanje su nezadovoljni pristaše HNS-a, a najviše glasači SDP-a. U slučaju zastupljenosti žena, razlike su brojnije – kao prosječno zadovoljniji pokazuju se simpatizeri HDZ-a, muškarci, bivši učenici srednjih stručnih škola i studenti tehničkih znanosti, dok su najviše nezadovoljni pristaše SDP-a, žene, bivši gimnazijalci i studenti humanističkih znanosti. Podjednako (ne)suglasje prisutno je i kada je riječ o nacionalnim manjinama: njihovu slabu zastupljenost u politici natprosječno ističu studenti humanističkih znanosti sa sveučilišta u Osijeku, Dubrovniku, Puli i Zadru, žene i pristaše SDP-a. Na suprotnoj su strani simpatizeri HNS-a, muškarci, te studenti društvenih, biomedicinskih i tehničkih znanosti sa Sveučilišta u Zagrebu. Na koncu, političkom vidljivošću hrvatske „dijaspore“ najviše su zadovoljni studenti sa sveučilišta u Zagrebu i Rijeci te pristaše HNS-a i SDP-a, a veću prisutnost željeli bi studenti sa Sveučilišta u Osijeku i simpatizeri HDZ-a. Zanimljivo je da su ulogom hrvatske „dijaspore“ u domaćoj politici studenti to zadovoljniji što su manje religiozni.

Dominantan stav studenata da mlada generacija vrlo malo participira u političkim procesima i institucijama otvara pitanje na koji bi se način moglo potaknuti mlade na veći društveni angažman. U tablici 7 prikazani su komparativni podaci o prihvaćanju različitih mjera koje bi trebale i potaknuti mlade i pomoći da se njihovi problemi lakše riješe, pri čemu su ispitanici za svaku mjeru trebali odlučiti podržavaju li ju ili ne.

Indikativno je da od 12 predloženih mjera i aktivnosti, samo jedna ne uživa većinsku potporu. To znači da studenti zapravo smatraju kako je za poticanje aktivizma mladih potrebno primijeniti brojne i raznorodne mjere. Na vrhu ljestvice su aktivnosti građanskog tipa usmjerene od društva prema mladima (kao što je veće uvažavanje mišljenja mladih i provođenje ciljanih kampanja). No, vrlo visoko su prihvaćene i aktivnosti i mjere unutar polja institucionalne politike (ponajprije osiguranje tzv. kvote za mlade u tijelima vlasti). Vrlo je važno i saznanje da preko dvije trećine studenata podržava uvođenje obveznog građanskog obrazovanja, što se u Hrvatskoj uporno odgađa. Jedino što većina studenata ne podržava jest spuštanje dobne granice za stjecanje aktivnog biračkog prava (koja je zakonom određena na 18 godina). Još manje je prihvaćen stav da nikakvo političko organiziranje mladih nema smisla, s čim se slaže tek svaki šesti student.

Tijekom desetak godina nije došlo do bitnih promjena u stavovima studenata iako je prihvaćenost ponuđenih mjera blago varirala. Znatniji porast vidljiv je u pogledu svrsishodnosti uključivanja mladih u podmlatke političkih stranaka i osnivanja samostalnih političkih stranaka mladih. Ti su podaci komplementarni onima (u prethodnom poglavlju ove studije) koji pokazuju velik rast poželjnosti ulaska studenata u političke stranke. Stoga se ovdje može komentirati da studenti drže kako poboljšanje položaja mladih uvelike ovisi o političkim institucijama i akterima.

Svakako treba upozoriti da je primjetno poraslo podržavanje širenja prava glasa na mlađe dobne kohorte – 2004. godine takvu je mjeru podržavao svaki deseti student, a šest godina kasnije svaki peti. To je daleko od većinske potpore, ali možda ukazuje na početak popuštanja dobne diskriminacije.

Tablica 7: Komparativni prikaz mjera poticanja društvenog angažmana mladih za lakše ostvarivanje njihovih posebnih interesa (%)

Mjere i aktivnosti	1999.	2004.	2010.
1. Obraćanje mladima i uzimanje u obzir njihova mišljenja prije donošenja odluka	–	87,6	85,2
2. Uključivanje u interesne udruge mladih	85,0	84,5	82,1
3. Osnivanje klubova za mlade	–	79,1	75,8
4. Poticanje dobrovoljnog rada (volonterstva)	–	75,7	73,3
5. Individualno uključivanje u organizacije civilnog društva	64,6	70,0	72,9
6. Provođenje posebnih kampanja informiranja za mlade	–	75,3	71,3
7. Uključivanje u podmlatke postojećih političkih stranaka	61,9	57,9	70,8
8. Individualno uključivanje u postojeće političke stranke	63,8	51,3	70,4
9. Uvođenje obveznih obrazovnih programa o građanskim pravima i demokraciji	–	67,6	70,3
10. Osnivanje samostalnih političkih stranaka mladih	65,6	52,9	70,2
11. Zakonsko uvođenje obvezne zastupljenosti mladih (tzv. kvote) u tijelima vlasti na svim razinama	61,0	59,4	60,0
12. Smanjivanje dobi potrebne za glasanje na izborima	–	9,0	21,9
Nikakvo političko organiziranje mladih nema smisla.	13,9	16,8	16,2

Studenti se međusobno gotovo uopće ne razlikuju u pogledu percepcije učinkovitosti mjera i aktivnosti koje bi mogle potaknuti mlade na društveni angažman u cilju rješavanja generacijskih problema. Jedine statistički značajne razlike ustanovljene su u pogledu uključivanja u podmlatke političkih stranaka ($\chi^2 = 29,24$) i individualnog uključivanja u te stranke ($\chi^2 = 29,24$). U oba slučaja na jednoj su strani pristaše svih promatranih političkih stranaka, a na drugoj studenti bez stranačke preferencije, koji primjetno manje – ali i dalje u većini – ističu svrsishodnost angažmana u političkim strankama.

Prethodni podaci pokazali su da 64% studenata smatra da mladi nisu dovoljno prisutni u političkom životu zemlje, a 60% da bi poboljšanju političke vidljivosti mladih pridonijele zakonski zajamčene kvote omladinskih predstavnika u tijelima vlasti. Najviše, pa utoliko i najutjecajnije tijelo predstavničke vlasti u zemlji, jest Hrvatski sabor pa je zanimljivo vidjeti još jednom podupiru li studenti takvu zakonsku regulu. Pritom je pitanje tzv. pozitivne diskriminacije postavljeno za iste one

društvene skupine čiju su (ne)dostatnu političku zastupljenost studenti već procijenili (tablica 5). U tablici 8 ponovo su prikazani komparativni podaci koji govore o potrebi zakonske zajamčenosti političke reprezentacije promatranih skupina u hrvatskom parlamentu.

Tablica 8: Komparativni prikaz podržavanja zakonski osigurane zastupljenosti marginalnih skupina u Hrvatskom saboru (%)

Marginalne skupine	2004.		2010.	
	Da	Ne	Da	Ne
Mladi	66,5	13,8	64,3	13,4
Žene	56,7	18,5	58,0	16,7
Nacionalne manjine	42,0	20,5	41,9	20,8
Hrvatska „dijaspora“	26,4	33,1	27,5	35,9

Studenti su mladu generaciju bili prepoznali kao najmanje prisutnu u hrvatskom političkom životu i, sukladno tome, stavljaju mlade na prvo mjesto kada je riječ o potrebi osiguranja zakonski zajamčene kvote za predstavništvo mladih u Saboru. Tu potrebu ističe preko tri petine studenata, a tek nešto manje navode i potrebu osiguranja bolje parlamentarne zastupljenosti žena. Manjina studenata ta bi prava dala i predstavnicima „dijaspora“ i nacionalnih manjina. Pritom je važno imati na umu da se manjina studenata zalaže protiv pozitivne diskriminacije tih dvaju skupina, tako da najviše njih ostaje u zoni neodlučnih. No, zanimljiva je pozicija hrvatske „dijaspora“, za koju je najviše studenata procijenilo kako je dovoljno prisutna u hrvatskom političkom životu pa, sukladno tome, najmanje podržavaju potrebu njihove bolje parlamentarne reprezentiranosti. Treba još istaknuti da se od 2004. do 2010. godine nisu zbile znatne promjene u percepciji studenata.

Međutim, studenti nisu međusobno suglasni u viđenju potrebe pozitivne diskriminacije, što je očekivano, jer su se pokazali primjetno diferenciranima u procjeni prisutnosti promatranih skupina u političkom životu Hrvatske. U ovom slučaju su statistički značajne razlike još brojnije (tablica 9).

Moguće kvote za reprezentiranost mladih u Saboru natprosječno podržavaju studenti sa sveučilišta u Osijeku, Dubrovniku, Puli i Zadru te studentice, dok najmanju potporu takvoj zakonskoj regulaciji iskazuju studenti Sveučilišta u Zagrebu i pristaše HNS-a. Sličnih su obilježja i oni studenti koji podržavaju pozitivnu diskriminaciju žena: ponovo su to studentice iz Dubrovnika, Pule i Zadra, koje studiraju humanističke i biotehničke znanosti te simpatizeri SDP-a. Na drugoj su strani studenti sa Sveučilišta u Zagrebu s tehničkih fakulteta i pristaše HNS-a. Veći senzibilitet prema pravu parlamentarne zastupljenosti nacionalnih manjina još jednom demonstriraju studentice humanističkih znanosti koje glasaju za SDP, dok su na drugoj strani studenti biomedicinskih i tehničkih znanosti koji podržavaju HDZ. Pritom je zanimljivo da su saborske kvote za nacionalne manjine studentima to prihvatljivije

što je njihov studijski uspjeh bolji. Zagovaranju zajamčenog saborskog zastupanja „dijaspore“ najskloniji su studenti iz Osijeka i Splita koji su završili neku srednju stručnu školu i glasači su HDZ-a, za razliku od studenata iz Rijeke i Zagreba koji su simpatizeri HNS-a i SDP-a. Osim toga, kvote za hrvatsku „dijaspору“ uživaju to manju potporu što su studenti dulje na fakultetu, urbanijeg porijekla i manje religiozni. Gledajući sve navedene rezultate integralno, nameće se zaključak da osnovna linija podjele unutar ispitane studentske populacije na jednu stranu svrstava zagovornike osiguranja adekvatnije parlamentarne zastupljenosti mladih, žena i nacionalnih manjina, a na drugu stranu zagovornike političke afirmacije hrvatske „dijaspore“.

Tablica 9: Podržavanje zakonski osigurane zastupljenosti marginalnih skupina u Hrvatskom saboru s obzirom na socijalna obilježja studenata (%)

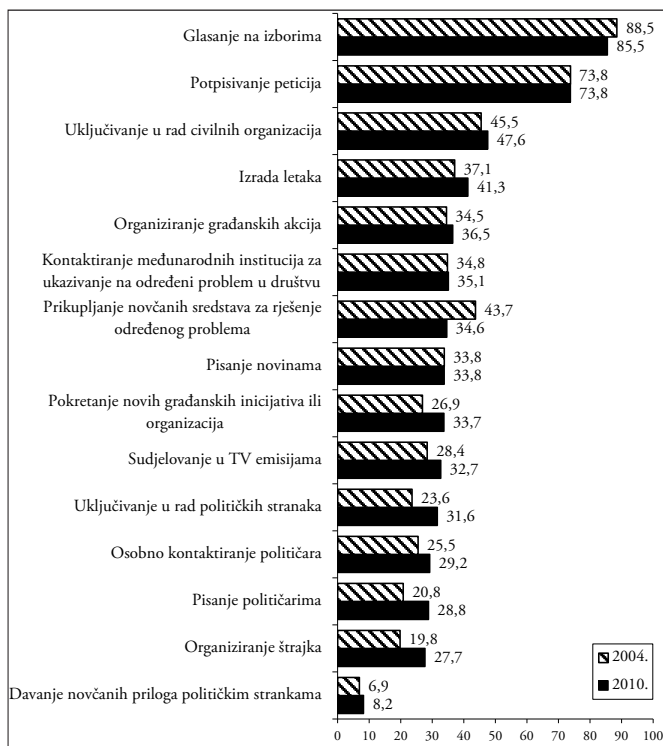
Obilježja studenata	Žene			Mladi			Nacionalne manjine			Hrvatska „dijaspora“		
	Da	Ne znaju	Ne	Da	Ne znaju	Ne	Da	Ne znaju	Ne	Da	Ne znaju	Ne
<i>Sveučilište</i>							$\chi^2 = 46,18$			$\chi^2 = 60,46$		
Dubr., Pula, Zadar							25,8	35,2	39,0	38,2	35,2	26,6
Osijek							23,3	44,4	32,3	32,3	44,4	23,3
Rijeka							21,7	47,7	30,6	41,7	43,8	14,5
Split							29,4	40,8	29,8	37,3	33,3	29,4
Zagreb							35,5	42,7	21,8	49,0	36,9	14,1
<i>Područje znanosti</i>	$\chi^2 = 44,24$						$\chi^2 = 62,21$					
Biomed. znan.	23,0	35,3	41,7				35,3	47,5	17,2			
Bioteh. znan.	19,2	32,0	48,8				28,8	40,0	31,2			
Društvene znan.	22,6	27,0	50,4				36,0	40,8	23,2			
Humanist. znan.	20,6	21,9	57,5				19,8	38,1	42,1			
Prirodne znan.	23,8	30,2	46,0				20,6	48,4	31,0			
Tehničke znan.	29,1	34,6	36,3				32,5	45,1	22,4			
<i>Završ. sred. škola</i>	$\chi^2 = 22,43$											
Gimnazija	24,2	26,4	49,4									
Sred. struč. šk.	23,9	36,3	39,8									
<i>Spol</i>	$\chi^2 = 109,20$						$\chi^2 = 37,88$					
Ženski	18,6	24,5	56,9				25,7	44,6	29,7			
Muški	30,7	35,7	33,6				37,8	40,6	21,6			
<i>Stranačka prefer.</i>	$\chi^2 = 27,84$			$\chi^2 = 22,37$			$\chi^2 = 42,51$			$\chi^2 = 83,26$		
HDZ	29,8	30,1	40,1	12,5	25,0	62,5	37,5	41,3	21,2	32,5	39,9	27,6
SDP	23,0	23,8	53,2	9,2	21,4	69,4	31,1	37,6	31,3	54,1	32,9	13,0
HNS	25,0	26,7	48,3	16,4	24,1	59,5	44,0	35,3	20,7	64,7	28,4	6,9
Neodlučni	20,5	33,9	45,6	8,1	29,9	62,0	24,8	49,5	25,7	38,7	43,4	17,9
<i>Relig. samoident.</i>										$\chi^2 = 37,27$		
Religiozni										38,7	40,8	20,5
Neodlučni										48,9	36,8	14,3
Nereligiozni										54,8	31,7	13,5
UKUPNO	24,1	29,6	46,3	10,0	26,2	63,8	31,2	42,8	26,0	44,2	38,0	17,8

Nakon uvida u neke komponente društvenog i političkog statusa mlade generacije, a što ukazuje na raširenost studentske percepcije o društvenoj i političkoj (samo)marginaliziranosti mlade generacije, bilo je zanimljivo ispitati osobnu spremnost studenata za uključivanje u razne građanske i političke aktivnosti, tim prije

jer se već pokazalo (tablica 7) da podržavaju široku paletu društvenih mjera i aktivnosti namijenjenih stimuliranju mladih na veći društveni angažman.

U grafikonu 1 prikazani su komparativni podaci o tome koliko su studenti spremni osobno se angažirati, pri čemu su zbrojeni stupnjevi „vrlo spreman“ i „uglavnom spreman“.

Grafikon 1: Komparativni prikaz osobne spremnosti za sudjelovanje u različitim aktivnostima (%)

Iako se već pokazalo da studenti načelno podržavaju gotovo sve mjere i akcije za poticanje društvenog aktivizma mladih, kad se radi o osobnom angažmanu, njihov entuzijazam vidno splašnjava. Tako se većina studenata deklarirala spremnom sudjelovati samo u izborima i potpisivanju peticija⁴, dok bi se u brojnim drugim aktivno-

⁴ Distribucija osobne spremnosti znatno je slabija kada se promatra samo najviši stupanj jer tada samo jedna aktivnost uživa većinsku podršku. Riječ je o glasanju na izborima (53%), što sugerira da izborna apstinencija ne bi trebala biti problem među hrvatskim studentima. No, ako znamo da u svakom izbornom ciklusu izborna apstinencija građana uglavnom raste, dvojbeno je koliko se ovako iskazana spremnost studenata doista može promatrati kao jamstvo njihova izlaska na izbore.

stima htjelo aktivirati od jedne do dvije petine njih. Na dnu ljestvice je spremnost na financijsko podupiranje političkih stranaka, što ne čudi kada se zna koliko je nisko povjerenje u stranke. Ovdje se tek može primijetiti da očito ni svi članovi stranaka – a ima ih 11% – nisu voljni financijski podupirati organizacije u koje su učlanjeni.

Promatrajući promjene od 2004. do 2010. godine, uočljivo je da opala spremnost samo za prikupljanju novčanih sredstava za rješavanje određenog problema i za izlazak na izbore dok u ostalim slučajevima spremnost na angažman uglavnom blago raste. Taj rast spremnosti nešto je veći u pogledu organiziranja štrajka i pisanja političarima te uključivanja u rad političkih stranaka. Potonji je nalaz važan kada se smjesti u kontekst razmjerno velikoga broja članova političkih stranaka među studentima jer se čini da bi se on još mogao povećati. Pritom je važno da studenti upola više iskazuju spremnost da se uključe u rad organizacija civilnog društva nego u rad političkih stranaka, što svjedoči o većoj orijentaciji na alternativne oblike političkog angažmana. No, podatak da je gotovo trećina studenata spremna participirati u radu političkih stranaka ukazuje na priličnu spremnost i na institucionalni politički angažman, premda to proturječi istraživačkim rezultatima koji govore o vrlo malom povjerenju u stranke. Reklo bi se da se studenti ponašaju kao u „političkom supermarketu“ koji im omogućuje da uzmu od svega pomalo.

Faktorska analiza proizvela je tri faktora prvog reda (ukupne varijance od 63%), koji se pokazuju veoma zanimljivima (tablica 10), a daljnja analiza je pokazala da su razlike između studenata malobrojne (tablica 11).

Tablica 10: Faktorska struktura osobne spremnosti studenata za sudjelovanje u raznim aktivnostima

Aktivnosti	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Organiziranje građanskih akcija	.834		
Organiziranje štrajka	.791		
Pokretanje novih građanskih inicijativa ili civilnih organizacija	.752	.322	
Prikupljanje novčanih sredstava za rješavanje određenog problema	.730		
Kontaktiranje međunarodnih institucija i ukazivanje na određeni problem u društvu	.665	.391	
Izrada letaka	.641		.408
Sudjelovanje u TV emisijama	.539	.505	
Pisanje novinama	.505	.462	
Uključivanje u rad organizacija civilnog društva	.500	.389	.367
Osobno kontaktiranje političara		.846	
Pisanje političarima		.824	
Uključivanje u rad političkih stranaka		.764	
Novčani prilozi političkim stranama		.546	
Glasanje na izborima			.777
Potpisivanje peticija	.429		.699
<i>% zajedničke varijance</i>	29,63	22,16	11,21

Faktor 1: Civilna participacija; *Faktor 2:* Politička participacija; *Faktor 3:* Izborna participacija.

Civilna participacija je faktor koji obuhvaća brojne i raznorodne aktivnosti koje pretpostavljaju i individualno i grupno kao i formalno i neformalno djelovanje izvan političkih institucija. Izvaninstitucionalnim oblicima angažmana najviše su skloni studenti iz Dubrovnika, Pule, Zadra i Osijeka, a najmanje studenti sa Sveučilišta u Zagrebu. Osobitu orijentiranost na civilnu participaciju demonstriraju i studenti humanističkih znanosti, dok su na suprotnom polu studenti biomedicinskih znanosti.

Tablica 11: Razlike između studenata u pogledu osobne spremnosti na društveni angažman

Obilježja studenata	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
<i>Sveučilište</i>	<i>F-omjer = 16,79</i>	<i>F-omjer = 11,41</i>	
Dubr., Pula, Zadar	.468	-.146	
Osijek	.238	-.268	
Rijeka	.103	-.251	
Split	.106	.106	
Zagreb	-.135	.097	
<i>Područje znanosti</i>	<i>F-omjer = 8,69</i>	<i>F-omjer = 7,42</i>	
Biomed. znanosti	-.300	-.178	
Bioteh. znanosti	-.015	-.096	
Društvene znan.	-.051	.116	
Humanist. znan.	.340	-.238	
Prirodne znanosti	.013	-.182	
Tehničke znan.	-.033	.084	
<i>Stranačka prefer.</i>		<i>F-omjer = 17,31</i>	<i>F-omjer = 36,51</i>
HDZ		.295	.091
SDP		-.005	.243
HNS		.030	.310
Neodlučni		-.186	-.287

Politička participacija (Faktor 2) konstituiraju aktivnosti povezane s političkim strankama i političarima. Zanimljivo je što ta latentna dimenzija u nešto slabijoj mjeri obuhvaća i pet aktivnosti koje pripadaju civilnoj participaciji. Tako se pokazuje da su studenti koji su primarno orijentirani na političku participaciju istodobno prilično spremni i na građanski aktivizam, za razliku od studenata koji dominantno inkliniraju civilnoj participaciji (Faktor 1) i koji su istodobno izrazito distancirani od konvencionalne politike. U slučaju političke participacije pokazalo se da su joj najskloniji studenti sa Sveučilišta u Splitu, studenti društvenih znanosti te pristaše HDZ-a. Na suprotnom polu su studenti iz Osijeka i Rijeke sa humanističkih, prirodnih i biomedicinskih studija te ispitanici koji ne podržavaju nijednu političku stranku.

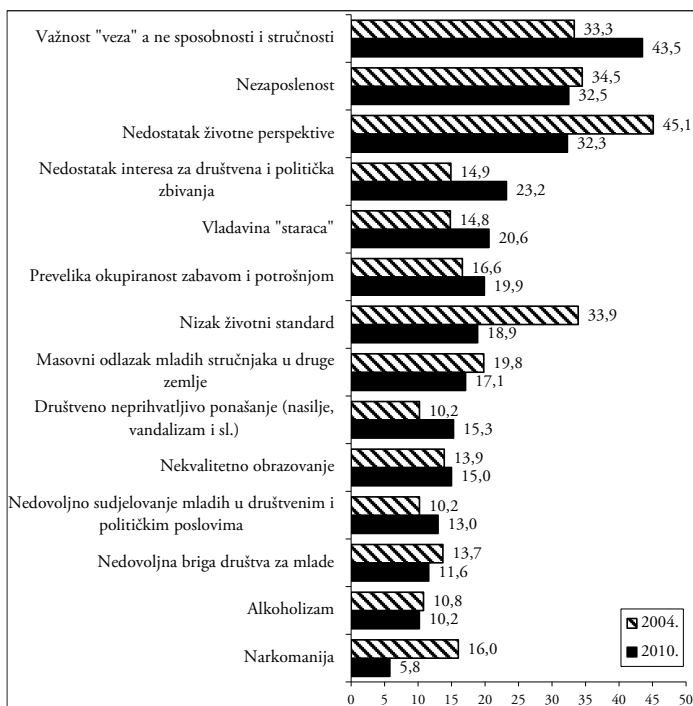
Izborna participacija (Faktor 3) je rezidualni faktor koji prije svega uključuje spremnost na izlazak na izbore i potpisivanje peticija – što su ujedno i najfrekventnije aktivnosti, koje inače zahtijevaju minimalni osobni angažman – ali i uključivanje u organizacije civilnog društva. Studenti se međusobno razlikuju samo s obzirom na stranačku identifikaciju. Tako su na izbornu participaciju natprosječno spremni simpatizeri HNS-a i SDP-a, a najmanje studenti bez stranačke preferencije.

3. Generacijski problemi i perspektive

U ovom dijelu istraživanja naglasak se stavlja na pitanja kako studenti percipiraju društvene probleme svoje generacije i koje aktere drže najodgovornijima za rješavanje tih problema. Uz te pokazatelje analizira se percepcija faktora koji omogućuju napredovanje u hrvatskom društvu te odnos prema osobnoj i društvenoj budućnosti uz (ne)zadovoljstvo vlastitim životom.

Ispitivanje i analiza percepcije problema hrvatskog društva⁵ pokazala je da većina studenata najvažnijim društvenim problemom smatra mito i korupciju te, nešto manje, nezaposlenost i gospodarske probleme. U ispitivanju generacijskih problema studentima je ponuđena umnogome drukčija paleta problema. U grafikonu 2 prikazani su komparativni podaci za 2004. i 2010. godinu, pri čemu je rang-ljestvica konstruirana prema recentnim podacima.

Grafikon 2: Komparativni prikaz percepcije problema mladih (%)

Kao što se vidi, nijedan društveni problem mladih ne ističe većina studenata. Podaci iz 2010. godine pokazuju da najveći broj anketiranih studenata – preko dvije

⁵ Vidjeti tablicu 18 u poglavlju „Studenti i politika: pragmatizam bez iluzija“.

petine – ističe problem nepotizma, uz zanemarivanje stručnosti i sposobnosti, a zatim po trećina njih nezaposlenost i nedostatak životne perspektive. Sve ostale probleme ističe od petine do desetine ispitanika, dok je na dnu ljestvice narkomanija, koju kao problem navodi tek svaki sedamnaesti student.

Zanimljive su promjene koje su nastale tijekom desetak godina jer se kod jedne polovice problema registrira rast, a kod druge polovice opadanje. Najveći rast zabilježen je u pogledu isticanja nepotizma i nedostatka interesa mladih za društvena i politička zbivanja, što sugerira da su studenti uočili kako se mogućnosti socijalne promocije sužavaju, ali i da mladi tendiraju samoizolaciji. Iznenadujuće je, pak, da najveći pad bilježe nedostatak životne perspektive i nizak životni standard te narkomanija. Dakle, iako je 2010. godine gospodarska kriza već bila na djelu, čini se da studenti još nisu bili svjesni njezine ozbiljnosti. Vjerojatno nisu pretpostavljali – kao ni mnogi drugi, uostalom – da će se ta kriza toliko produžiti i produbiti, a što će nužno negativno utjecati na ostvareni životni standard, ali i na životne perspektive mlade generacije. Minoriziranje problema narkomanije je zapravo u skladu s epidemiološkim studijama koje ukazuju na opadanje te ovisnosti, dok rastu ovisnosti o alkoholu i kockanju.

Studenti su prilično suglasni u svojoj percepciji društvenih problema mladih. Konkretno, od 14 ispitivanih problema tek je za njih šest ustanovljeno uglavnom sporadično diferenciranje studenata (tablica 12).

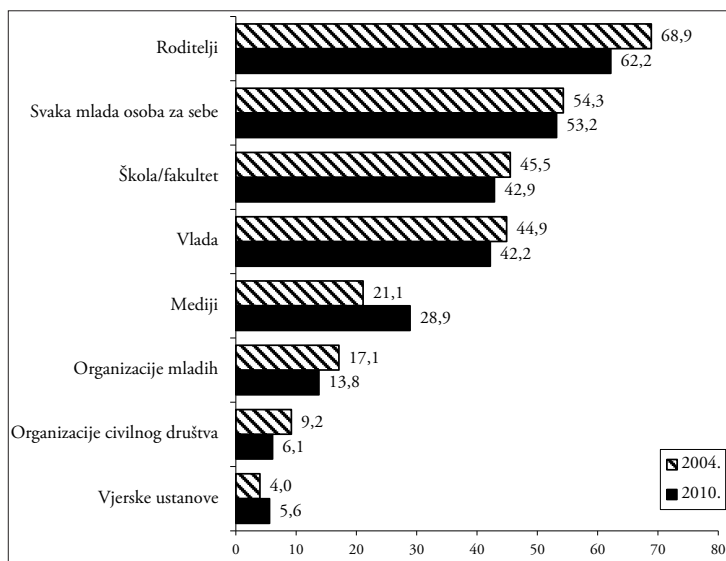
Tablica 12: Percepcija problema mladih s obzirom na socijalna obilježja studenata (%)

Obilježja studenata	Nezaposlenost	Nedostatak interesa za druš. i polit. zbivanja	Vladavina „staraca“	Prevelika okupiranost zabavom i potrošnjom	Alkoholizam	Narkomanija
<i>Sveučilište</i>	$\chi^2 = 20,52$			$\chi^2 = 22,99$		
Dubr., Pula, Zadar	40,6			18,0		
Osijek	43,5			12,1		
Rijeka	32,8			14,5		
Split	28,1			27,6		
Zagreb	30,4			21,2		
<i>Završ. sred. škola</i>		$\chi^2 = 13,61$			$\chi^2 = 23,42$	$\chi^2 = 13,80$
Gimnazija		25,5			8,0	4,5
Sred. struč. šk.		18,0			15,1	8,7
<i>Spol</i>				$\chi^2 = 17,15$		
Ženski				16,6		
Muški				24,0		
<i>Obrazovanje oca</i>			$\chi^2 = 18,07$			
(Ne)završ. OŠ			13,8			
3-god. stručna šk.			27,1			
4-god. sred. šk.			23,4			
VSS, VSS i više			17,6			
<i>Relig. samident.</i>					$\chi^2 = 21,31$	$\chi^2 = 16,69$
Religiozni					11,9	7,2
Neodlučni					11,2	6,2
Nereligiozni					3,6	1,4
UKUPNO	32,5	23,2	20,6	19,9	10,2	5,8

Sažeto rečeno, nezaposlenost kao generacijski problem najčešće ističu studenti iz Osijeka, Dubrovnika, Pule i Zadra, za razliku od Splitskana; nedostatak interesa mladih za društvena i politička zbivanja bivši gimnazijalci; vladavina „staraca“ najviše muči mlade čiji očevi imaju srednjoškolsko obrazovanje. Preveliku okupiranost mladih zabavom i potrošnjom natprosječno ističu studenti sa Sveučilišta u Splitu (a najmanje studenti iz Osijeka i Rijeke) te muškarci, dok i alkoholizam i narkomaniju više ističu bivši polaznici srednjih stručnih škola, a vrlo malo studenti koji nisu religiozni. Jedino ove potonje razlike ukazuju na stanovitu sistematičnost jer sugeriraju da su se bivši učenici gimnazija vjerojatno u svojoj vršnjačkoj okolini manje susretali s problemima ovisnosti, kao i to da studenti koji nisu religiozni imaju manje senzibiliteta spram te problematike.

Studenti su, kao i ostali mladi, svjesni toga da su njihovi problemi kompleksni, što zahtijeva i angažman različitih subjekata. Komparativni podaci u grafikonu 3 pokazuju da je percepcija najodgovornijih aktera za rješavanje problema mladih prilično postojana.

Grafikon 3: Komparativni prikaz percepcije najodgovornijih aktera za rješavanje problema mladih (%)

Većina studenata odgovornost za rješavanje omladinskih problema adresira na roditelje i same mlade – drugim riječima, najviše se uzdaju u obiteljske i osobne resurse. Takva podijeljena odgovornost između roditelja (kao eksponenata starije generacije) i samih mladih ujedno ukazuje na mješavinu prihvaćanja socijalne ovisnosti i autonomnog djelovanja. Preko dvije petine studenata prepoznaje odgovornost Vlade i obrazovnih ustanova, dok se s ostalim akterima zapravo ozbiljno ne računa.

No, stječe se dojam kako je pouzdavanje studenata u većinu aktera pomalo splasnulo, a jedino raste isticanje uloge medija te, vrlo malo, vjerskih ustanova. Ukratko, studenti smatraju da rješavanju problema mladih presudno mogu pridonijeti roditelji i sami mladi, pri čemu uvelike očekuju doprinos obrazovnih institucija (koje ih osposobljavaju za svijet rada) i Vlade (koja treba koncipirati odgovarajuću javnu politiku prema mladima).

I u ovom slučaju studenti su primjetno homogeni (tablica 13).

Tablica 13: Percepcija odgovornosti različitih aktera za rješavanje problema mladih s obzirom na socijalna obilježja studenata (%)

Obilježja studenata	Roditelji	Organizacije mladih	Vjerske institucije
<i>Sveučilište</i>		$\chi^2 = 23,46$	
Dubr., Pula, Zadar		21,1	
Osijek		9,0	
Rijeka		21,5	
Split		12,7	
Zagreb		12,7	
<i>Spol</i>		$\chi^2 = 13,64$	
Ženski		16,4	
Muški		10,7	
<i>Stranačka preferencija</i>			$\chi^2 = 31,01$
HDZ			10,9
SDP			2,8
HNS			5,2
Neodlučni			3,9
<i>Religijska samoident.</i>	$\chi^2 = 18,42$		$\chi^2 = 23,48$
Religiozni	66,2		7,6
Neodlučni	57,6		4,0
Nereligiozni	55,7		1,4
UKUPNO	62,2	13,8	5,6

U skladu s tradicionalnim orijentacijama, odgovornost roditelja se smatra većom što su studenti religiozniji. Organizacije mladih kao najodgovornije aktere rješavanja problema mladih apostrofiraju studenti iz Rijeke, Dubrovnika, Pule i Zadra (nasuprot Osječanima) i žene, dok su vjerske ustanove to važnije što su studenti religiozniji, pri čemu se religioznima pridružuju i pristaše HDZ-a. Gledajući adresiranje odgovornosti za rješavanje problema mladih integralno, može se reći da to u stanovitoj, ali ne prevelikoj mjeri, ovisi o tradicionalističkom sustavu vrijednosti.

Već je pokazano kako studenti, kao pripadnici generacije mladih, rješavanje svojih problema vide kao kombinaciju individualnih i roditeljskih napora, uz osiguranje nužnih društvenih uvjeta. Pretpostavka je da studenti, čak i više nego ostali mladi⁶, žele profesionalno napredovati te izgraditi karijeru i osigurati tome primje-

⁶ Istraživanje mladih 2012. pokazalo je kako mladi u Hrvatskoj smatraju da je danas moderno – što znači i društveno poželjno – dobro izgledati (81%), imati karijeru (80%), završiti fakultet (77%) i biti neovisan (74%) (Ilišin i dr., 2013: 77).

ren društveni status. Drugim riječima, žele napredovati u društvu i stoga je važno steći uvid u to kako studenti percipiraju okolnosti koje utječu na postizanje uspjeha u društvu. U tablici 14 prikazani su komparativni podaci za stupanj „jako važno“.

Tablica 14: Komparativni prikaz percepcije okolnosti važnih za napredovanje u hrvatskom društvu (%)

Okolnosti napredovanja	1999.	2004.	2010.
1. Vlastite sposobnosti	55,7	48,2	43,2
2. Visoka obrazovanost	37,7	51,7	35,8
3. „Snalžljivost“ pod svaku cijenu, lukavost, „promućurnost“	39,7	44,4	35,7
4. Zalaganje na radu, dobro obavljanje posla	40,5	42,2	32,9
5. Osobne ili obiteljske veze i poznanstva	28,4	49,2	32,8
6. Sreća, sretan slučaj, povoljan stjecaj okolnosti	37,3	46,2	31,7
7. Poštenje i pravednost te korektan odnos prema drugima	35,0	36,0	29,9
8. Novac, imetak	31,3	42,1	25,6
9. Politička podobnost	20,0	19,5	19,9
10. Podmičivanje onih na visokim položajima (korupcija)	13,4	29,1	19,9
11. Aktivnost u političkim strankama	17,7	20,5	17,9
12. Nacionalna pripadnost	20,3	21,4	16,3
13. Poslušnost i pokornost pretpostavljenima	10,4	20,0	14,9

Podaci iz 2010. godine pokazuju da su vlastite sposobnosti na vrhu ljestvice faktora važnih za napredovanje: jako ih važnim smatra nešto više od dvije petine studenata. Iza toga slijedi mješavina okolnosti koje govore i o osobnim značajkama i o izvanjskim okolnostima. Tako oko trećine studenata smatra veoma važnim akademsko obrazovanje i zalaganje na radu, ali otprilike ih isto toliko ističe „snalžljivost“ pod svaku cijenu, uz povoljan stjecaj okolnosti, a s treće strane obiteljske veze i poznanstva. Na začelju ljestvice su okolnosti povezane s političkim djelovanjem, nacionalnom pripadnošću, poltronstvom i podmičivanjem⁷. Distribucija odgovora zapravo ukazuje na to da studenti ni jednu okolnost ne prepoznaju kao jamstvo za društveno napredovanje, nego da smatraju kako je potrebno više okolnosti da bi se željena promocija desila.

Tijekom promatranog razdoblja isticanje faktora uspjeha značajno je osciliralo, i to ne u istom smjeru. Stoga je zanimljivo izdvojiti tri okolnosti kod kojih se može govoriti o faktički jednoznačnom opadanju važnosti. Riječ je o vlastitim sposobnostima, zalaganju na radu i dobrom obavljanju posla te poštenju i korektnom odnosu prema drugima. Znakovito je da se radi upravo o onim okolnostima koje afirmiraju osobna postignuća, pa se može ustvrditi kako gubljenje na važnosti osobnih kompetencija rezultira povećanjem važnosti drugih okolnosti, makar rezultati ne pokazuju

⁷ To su ujedno okolnosti koje ostaju manjinski isticane i kada se stupnju „jako važno“ pribroji stupanj „važno“. Istodobno, to znači da prvih osam okolnosti na ljestvici nakon zbrajanja dva najviša stupnja prihvaćanja postaju većinski isticane od strane ispitanih studenata.

statistički rast. U svakom slučaju, ovdje se prepoznaje trend blagog gubljenja povjerenja studenata u važnost vlastitih postignuća.

Faktorska analiza 13 okolnosti važnih za napredovanje u hrvatskom društvu proizvela je tri faktora prvog reda (ukupne varijance od 60,94%) koji ukazuju na prepoznatljive obrasce (tablica 15).

Tablica 15: Faktorska struktura okolnosti važnih za uspjeh u hrvatskom društvu

Faktori napredovanja	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Politička podobnost	.799		
Nacionalna pripadnost	.750		
Poslušnost i pokornost pretpostavljenima	.716		
Aktivnost u političkim strankama	.662		
Zalaganje na radu, dobro obavljanje posla		.803	
Vlastite sposobnosti		.789	
Poštenje i pravednost te korektan odnos prema drugima		.772	
Visoka obrazovanost		.734	
Sreća, sretan slučaj, povoljan stjecaj okolnosti			.724
Osobne i obiteljske veze i poznanstva	.439		.644
Novac, imetak	.481		.585
„Snalazljivost“ pod svaku cijenu, lukavost, „promućurnost“	.471		.578
Podmičivanje onih na visokim položajima (korupcija)	.455	-.338	.510
% zajedničke varijance	23,40	21,24	16,30

Faktor 1: Politička potpora; Faktor 2: Osobna postignuća; Faktor 3: Obiteljska potpora i povoljne prilike.

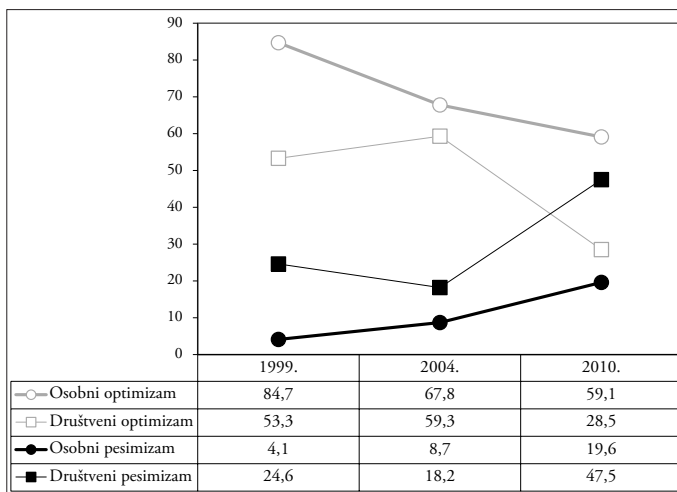
Prvi faktor nazvan *politička potpora* najzanimljiviji je jer, uz političku podobnost povezanu s nacionalnom pripadnošću, poslušnošću i stranačkom aktivnošću, uključuje i niz okolnosti koje primarno konstituiraju treći faktor, *obiteljsku potporu i povoljne prilike* (dok obratno ne vrijedi, tj. treći faktor ne uključuje najviše saturirane okolnosti iz prvog faktora). Na temelju tih tendencija moglo bi se ustvrditi da su oni koje se uzdaju u političku potporu svjesni kako bez angažmana obiteljskih resursa i nekih etički upitnih načina ponašanja neće uspjeti ostvariti cilj. Istodobno, oni koji su dominantno orijentirani na obiteljske resurse i povoljne okolnosti ne pokazuju sklonost ka posezanju za političkim instrumentima, i ostaju u okvirima uvriježenog nepotizma potpomognutog materijalnim stimulansima. Drugi faktor – *osobna postignuća* – vrlo je jasne konfiguracije koja govori o izrazitoj orijentaciji na vlastite sposobnosti i kompetencije, što ujedno neprihvatljivim čini pokušaje korumpiranja moćnika.

Studenti su gotovo potpuno suglasni u viđenju ponuđenih okolnosti kao faktora važnih za društveno napredovanje. Daljnjom analizom ustanovljeno je samo jedno statistički značajno razlikovanje, i to s obzirom na stranačku preferenciju u pogledu prihvaćanja faktora osobnih postignuća (F-omjer = 6,11). Pokazalo se da pristaše HDZ-a natprosječno zastupaju važnost tog faktora. Teško je dokučiti što je razlog tome, no može se spekulirati da općenito pozitivniji odnos simpatizera HDZ-a prema političkim institucijama – koje se u pravilu smatraju najodgovornijima za stva-

ranje stimulativne društvene klime i mogućnosti za prosperitet građana – i sigurnost koju osjećaju zbog činjenice da vlast obnaša „njihova“ politička opcija (kao što je to bilo u vrijeme ispitivanja), pridonose osjećaju da su prilike za afirmaciju na osnovi osobnih postignuća razmjerno povoljne.

S težnjom za postizanjem uspjeha u životu povezana su i očekivanja studenata, kako u pogledu osobne, tako i društvene budućnosti. Odnos prema budućnosti indikator je studentske percepcije vlastite životne perspektive, a kao što su prethodni podaci pokazali, nedostatak životne perspektive jedan je od problema mladih koji se nalazi pri vrhu ljestvice. U grafikonu 4 prikazani su komparativni podaci o osobnom i društvenom optimizmu i pesimizmu studenata, odnosno distribucija odgovora na pitanje hoće li osobna i društvena budućnost biti mnogo i/ili nešto bolja ili gora od sadašnjosti.

Grafikon 4: Komparativni prikaz osobnog i društvenog optimizma/pesimizma studenata (%)

Iz prikazanih podataka mogu se iščitati dvije najupečatljivije tendencije. Prva je da je osobni optimizam znatno izraženiji od društvenog optimizma, odnosno da je osobni pesimizam znatno manje raširen nego društveni pesimizam⁸. Druga

⁸ Taj je raskorak karakterističan za mlade koji trajno iskazuju veću vjeru u osobni nego u društveni prosperitet. Istodobno je među starijima prisutan obratni trend, tj. njihov je društveni optimizam izraženiji od osobnog (Ilišin, 2007: 72). Ova se generacijska razlika objašnjava utjecajem sociobiologije: pred mladima je veći dio života, na čemu počiva nada u bolje sutra, dok stariji, osobito kada su već prešli zenit zrelosti, očekuju opadanje životnih snaga, što ne doprinosi osobnom optimizmu. Uz to, indikativno je da su studenti bili nešto veći optimisti od ostalih mladih u pogledu osobne budućnosti, vjerojatno uvjereni da raspoložu boljim resursima (bar kad je u pitanju obrazovanje).

tendencija tiče se dinamike koja pokazuje da je tijekom promatranog razdoblja oslabio osobni i društveni optimizam, a porastao osobni i društveni pesimizam. Te su promjene naročito zahvatile percepciju budućnosti društva, tako da je 2010. gotovo svaki drugi student očekivao da će se situacija u Hrvatskoj narednih godina pogoršati (godine koje su uslijedile dale su tim studentima za pravo). Na osobnom planu istosmjerne su promjene bile manje izražene, no nedvojbeno ukazuju na pad osobnog optimizma i rast osobnog pesimizma. Kako je društveni pesimizam više no dvostruko veći od osobnog pesimizma, odnosno društveni optimizam dvostruko manji od osobnog optimizma, može se ponovo konstatirati da se studenti uzdaju u vlastite sposobnosti i obiteljske resurse, što bi im trebalo pomoći da ostvare svoje životne ciljeve usprkos društvenim ograničenjima. Koliko individualni naponi mogu biti efikasni, ovisi, dakako, o dubini i razmjerima društvene krize. Kada ona dugo traje, realna je opasnost od devastacije i onih resursa koji su prihvaćeni kao neupitni, a u takvoj situaciji vjerojatan je sudar osobnih ambicija s društvenom realnošću. Takvi sudari u pravilu rezultiraju razočaranjima i daljnjim padom optimizma i entuzijazma.

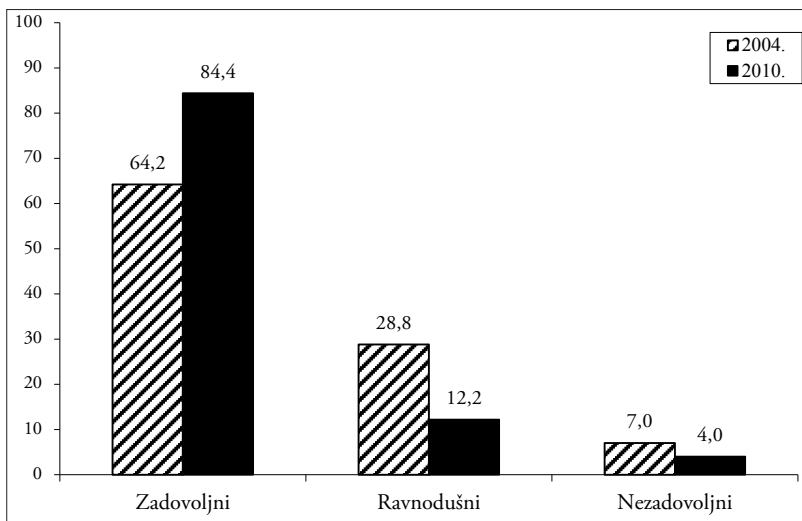
Studenti su potpuno suglasni u iskazanom osobnom i društvenom optimizmu i pesimizmu. Konkretnije, nijedno korišteno socijalno obilježje studenata ne utječe na njihovo viđenje budućnosti, kako na individualnom, tako i na društvenom planu. Ovo ujedno sugerira da viđenje osobne i društvene budućnosti nije toliko pod utjecajem konkretnih okolnosti u kojima pojedine podskupine studenata žive, koliko je plod ukupne društvene klime i raspoloženja javnosti.

Potonji zaključak djelomice relativiziraju podaci o (ne)zadovoljstvu životom ispitanih studenata (grafikon 5).

Kao što rezultati ispitivanja pokazuju, velika većina studenata je uglavnom ili potpuno zadovoljna svojim životom pri čemu je broj nezadovoljnih zanemariv. Zanimljivo je da udio studenata zadovoljnih životom otprilike odgovara broju ispitanika koji očekuju da će im osobna budućnost biti bolja ili bar ista kao, kako se vidi, zadovoljavajuća sadašnjost. No osobito je intrigantan trend izrazitog rasta zadovoljstva životom od 2004. do 2010. godine. Čini se da je u tom razdoblju – koje je prvih nekoliko godina bilo obilježeno porastom životnog standarda i potrošnje (doduše, uz paralelni rast vanjskog zaduženja Hrvatske), a potkraj ulaskom u krizu čije nepovoljne utjecaje mnogi građani tada još nisu osjećali u punoj mjeri – život studenata bio opterećen s manje briga i ograničenja što je vjerojatno rezultiralo i rastom osjećaja zadovoljstva.

Za razliku od optimizma i pesimizma (ne)zadovoljstvo životom indikativno varira s obzirom na nekoliko socijalnih obilježja studenata (tablica 16). Drugim riječima, kada je riječ o životnom (ne)zadovoljstvu neke konkretne okolnosti pokazuju se relevantnima.

Grafikon 5: Komparativni prikaz (ne)zadovoljstva životom (%)

Tablica 16: (Ne)zadovoljstvo životom s obzirom na socijalna obilježja studenata(%)

Obilježja studenata	Zadovoljni	Ravnodušni	Nezadovoljni
<i>Prosječna ocjena na studiju</i>	$\chi^2 = 18,35$		
Dovoljan/dobar	80,5	14,9	4,6
Vrlo dobar	84,8	11,7	3,5
Odličan	91,0	6,0	3,0
<i>Završena srednja škola</i>	$\chi^2 = 15,19$		
Gimnazija	85,7	11,3	3,0
Srednja stručna škola	79,6	14,4	6,0
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2 = 26,75$		
(Ne)završena osnovna škola	75,4	12,3	12,3
3-godišnja stručna škola	80,1	14,1	5,8
4-godišnja srednja škola	81,9	14,0	4,0
VSS, VSS i više	86,9	10,5	2,6
UKUPNO	83,9	12,2	3,9

Prikazani podaci jasno pokazuju da studentsko zadovoljstvo životom raste linearno s porastom stupnja obrazovanja oca i boljim uspjehom na studiju te da su bivši gimnazijalci nešto zadovoljniji od studenata koji su završili srednju stručnu školu. Trend je prilično razumljiv pa se može konstatirati da zadovoljstvo životom studenata uvelike ovisi o ekonomskom i kulturnom kapitalu obitelji što jamči poticajnije obiteljsko okruženje za razvoj i realizaciju osobnih potencijala. Logična je pretpostavka kako su s tim povezane i osobne kompetencije utemeljene na obrazovnim postignućima. Vjerojatno je da ta postignuća pridonose samopouzdanju i samosvijesti studenata što su osjećaji koji su važna komponenta zadovoljstva životom svakog pojedinca, a osobito onog koji stremi zahtjevnijim profesionalnim i životnim ciljevima.

4. Zaključne napomene

Generacijske specifičnosti važna su sastavnica istraživanja mladih, odnosno studenata kao podskupine mladih. To ne podrazumijeva samo percepciju generacijskih problema i perspektiva na širem društvenom i političkom planu, nego i odnos spram vlastite generacije. Taj odnos ne govori samo o tome kako studenti doživljavaju generaciju kojoj pripadaju, nego istovremeno posreduje i percipirani odnos društva (tj. starijih) prema mladoj generaciji.

Suvremeni studenti skloniji su mladu generaciju promatrati kao nositelja inovativnih i kreativnih potencijala nego kao prenositelja zatečenih vrijednosti čiji su glavni eksponenti starije generacije. Posebice su nesporni prihvatiti paternalistički odnos prema mladima koji u pravilu rezultira njihovom društvenom marginalizacijom. Utoliko se može reći kako studenti vide svoju generaciju kao mogućeg nositelja društvenog diskontinuiteta, bez čega nema pokretanja nužnih društvenih promjena. Pri tome su ipak svjesni potrebe održanja društvenog kontinuiteta, u funkciji čega je preuzimanje i razvijanje (nekih) postignuća starijih generacija, kao i poštovanje njihova autoriteta. Dakako, drugi je problem (ne)postojanja društvenog konsenzusa o tome koje elemente naslijeđa treba zadržati, a koje transformirati ili napustiti. Odgovor na to pitanje ne ovisi samo o društvenoj koheziji i konsenzusu, nego o globalnim promjenama koje zahtijevaju gotovo svakodnevno preispitivanje zatečenih normi, vrijednosti i obrazaca ponašanja.

Premda studenti odbijaju opravdanost društvene marginalizacije mladih, objašnjenja za političku neaktivnost mlade generacije ponajviše prepoznaju u njezinoj samomarginalizaciji. Konkretno, studenti drže da su mladi politički pasivni jer politiku doživljavaju nepoštenom, a sebe nekompetentnima, nezainteresiranima i nemotiviranima, čemu pripomaže i politička marginalizacija generacijskih problema. Gotovo svaki drugi student odgovara da mladi misle kako je prirodno da se samo stariji bave politikom iako ih istodobno upola manje podržava opravdanost paternalistički intonirane društvene marginalizacije. Takva nekonzistencija signalizira ambivalentan odnos prema društvenom statusu vlastite generacije i ulozi društva u stvaranju prostora za adekvatnu društvenu afirmaciju mladih. To nije neobično jer je postizanje odgovarajućeg balansa između poticajne društvene klime i autonomnog traganja mladih za vlastitim identitetom i mjestom u društvu težak posao, podložan stalnom preispitivanju uvjetovanom promjenama lokalnih i globalnih okolnosti.

Gledano iz generacijskog rakursa, studenti su nezadovoljni političkim statusom mladih. Većina ih misli da su mladi minimalno prisutni u hrvatskom političkom životu te da bi ih na veći društveni i politički angažman mogla potaknuti široka lepeza komplementarnih mjera i akcija: od uvažavanja mišljenja mladih pri donošenju odluka, preko raznih građanskih inicijativa i neformalnih okupljanja do političkog obrazovanja i aktivnosti u formalnim političkim institucijama. Pritom studenti po-

dupiru pozitivnu diskriminaciju (putem tzv. kvota) koja bi jamčila političku reprezentaciju mladih u hrvatskom parlamentu.

Nešto se drugačija slika dobiva ispitivanjem osobne spremnosti studenata za sudjelovanje u raznim građanskim i političkim aktivnostima. Većina ih je spremna tek na dvije aktivnosti: glasanje na izborima i potpisivanje peticija. I u ovom slučaju postoji široka lepeza aktivnosti u kojima je spremno sudjelovati od jedne do dvije petine studenata. Rezultati sugeriraju kako su studenti spremniji kombinirati neformalne i formalne, odnosno izvaninstitucionalne i institucionalne aktivnosti nego potpuno odustati od određenog tipa angažmana. No, pritom se ipak primjećuje njihova nešto veća inklinacija alternativnim oblicima društvenog i političkog angažmana.

Težnja komplementarnom i kombiniranom djelovanju vidljiva je pri identifikiranju aktera odgovornih za rješavanje problema mladih. Većina studenata vjeruje u individualne napore uvelike potpomognute nastojanjima roditelja. No, tek nešto manje nego u obiteljske i osobne resurse uzdaju se i u obrazovne ustanove i vladu – dakle, u stvaranje takvih društvenih okvira koji će pomoći da snažna individualna orijentacija urodi željenim plodom, a to je ostvarivanje osobnih životnih ciljeva i ambicija. Za uspjeh u hrvatskom društvu, po sudu studenata, potrebno je više povoljnih okolnosti: i osobni resursi (što uključuje vlastite sposobnosti, akademsko obrazovanje, profesionalnu odgovornost, posebnu vrstu „snalažljivosti“), i obiteljski resursi (veze i poznanstva, bogatstvo), i politički utjecaj (politička podobnost i aktivnost) – uz malo sreće. Nijedna okolnost nije većinski istaknuta, i očito je da su studenti uvjereni da znanja i kompetencije nisu dostatne za željeni društveni uspjeh.

To potvrđuju i nalazi o percepciji društvenih problema mladih: gotovo svaki drugi student navodi važnost „veza“, a ne sposobnosti i stručnosti, a svaki treći nezaposlenost i nedostatak životne perspektive. Nezaposlenost je već tradicionalno najvažniji, ili jedan od najvažnijih problema mladih, koji na sam vrh ljestvice izbija u razdobljima društvenog prosperiteta. To se čini paradoksalnim samo do trenutka dok se ne podsjetimo kako je određena stopa nezaposlenosti mladih strukturno uvjetovana – odnosno, upravo su mladi ona „rezervna armija“ radne snage s kojom se trajno računa na tržištu rada. Veći problemi nastaju u vremenima krize i recesije kada dolazi do masovnijeg otpuštanja već zaposlenih što prividno smanjuje udio mladih među nezaposlenima, a stvarno dodatno umanjuje njihove šanse za zapošljavanje. U takvim vremenima dio mladih nezaposlenost promatra kao komponentu šireg društvenog problema a to su sužene životne perspektive. Tako su se i ispitani studenti podijelili na one koji ističu ili nezaposlenost ili nedostatak životne perspektive. Potonji su oni koji nezaposlenost mladih ne promatraju kao izolirani i dominantno generacijski problem, nego kao problem s kompleksnim uzrocima i dalekosežnim negativnim implikacijama i za mladu generaciju i za cijelo druš-

tvo. No, kako su oni na tržištu rada zbog stjecanja visokoškolske diplome načelno u prednosti pred mladima nižih kvalifikacija, još više ih muče veze i poznanstva kojima njihovi konkurenti mogu zadobiti prednost neovisno o sposobnostima i stručnosti.

Unatoč primjetnoj zabrinutosti što se tiče mogućnosti da ostvare svoje životne ciljeve, tri petine studenata su i dalje optimistične u pogledu osobne budućnosti premda se taj optimizam postojano smanjivao. Zato se, pak, optimizam u pogledu društvene budućnosti prepolovio (na četvrtinu), a pesimizam više nego udvostručio. Te tendencije pokazuju da se studenti ipak primarno ufaju u osobne i obiteljske resurse. A njih očito smatraju dostatnima jer ih je preko četiri petine uglavnom ili potpuno zadovoljno vlastitim životom. Preostaje nada da će zadovoljstvo sadašnjim životom ostati postojano i u budućnosti kada studenti budu suočeni s drukčijom vrstom životnih uloga i obveza.

Studenti su primjetno homogeni u percepciji generacijskih problema i perspektiva. Najdistinktivnijom se pokazala njihova stranačka preferencija što je objašnjivo činjenicom da je analizom obuhvaćen veći broj pokazatelja koji govore o političkoj dimenziji generacijskog statusa. Tek nešto manji utjecaj na diferencijaciju studenata ostvarila je sveučilišna, odnosno regionalna pripadnost, a slijede područje znanosti, spol i religijska samoidentifikacija. Ostala promatrana socijalna obilježja vrlo sporadično utječu na međusobne razlike. Stoga se može zaključiti da je generacijski diskurs hrvatskih studenata uvelike oblikovalo zajedničko iskustvo stečeno u specifičnim sociopovijesnim okolnostima. Jedna od posljedica tog procesa je i primjetno usuglašen doživljaj generacijskog statusa, problema i perspektiva. Pritom je najvažniji uvid da studenti generacijsku šansu za društvenu afirmaciju prepoznaju u potencijalnoj inovativnosti i kreativnosti, ali bez radikalnog prekida s roditeljskim naslijeđem.

Literatura

- Bradley, H. (1997). *Fractured Identities: Changing Patterns of Inequality*. Cambridge: Polity Press.
- Braungart, R.; Braungart, M. (1984). Generational Politics. *Micropolitics*, 3(3): 349-415.
- Cao, L. (2012). Differences in Procrastination and Motivation between Undergraduate and Graduate Students. *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning*, 12(2): 39-64.
- Čulig, B.; Klasnić, K.; Jakšić, J.; Lucić, D.; Putar-Novoselec, M. (2013). *Znanje (ni)je roba. Empirijska analiza jednog studentskog prosvjeda*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk/Hrvatsko sociološko društvo.
- Feuer, L. S. (1969). *The Conflict of Generation: The Character and Significance of Student Movements*. New York: Basic Books.

- Grdešić, I. (1995). *Političko odlučivanje*. Zagreb: Alinea.
- Ilišin, V. (1999). *Mladi na margini društva i politike*. Zagreb: Alinea.
- Ilišin, V. (2002). Mladost, odraslost i budućnost, u: Ilišin, V.; Radin, F. - ur. (2002): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu / Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 27-46.
- Ilišin, V. (2005). Političke vrijednosti, stavovi i participacija mladih: kontinuitet i promjene, u: Ilišin, V. (ur.): *Mladi Hrvatske i europska integracija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 65-139.
- Ilišin, V. (2007). Društveni status, problemi i budućnost mladih, u: Ilišin, V.; Radin, F. (ur.): *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 39-83.
- Ilišin, V. (2008). Zagrebački studenti o demokraciji i političkom aktivizmu mladih. *Sociologija i prostor*, 46(3-4): 311-340.
- Ilišin, V.; Bouillet, D.; Gvozdanović, A.; Potočnik, D. (2013). *Mladi u vremenu krize / Youth in a Time of Crisis*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja/FES.
- Kovačić, M. (2014). Studenti kao društveni i politički faktor. *Političke perspektive* (2), u tisku.
- Krause, K. L., & Coates, H. (2008). Students' engagement in first year university. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 33(5): 493-505.
- Mannheim, K. (1980). *Eseji o sociologiji kulture*. Zagreb: Stvarnost.
- Milić, A. (1987). *Zagonetka omladine. Teorija i istorija omladinske strukture*. Beograd/Zagreb: CIDID/IDIS.
- Moren, E. (1979). *Duh vremena* (2). Beograd: BIGZ.
- Parsons, T. (1972). Age nad Sex in the Social Structure of the United States, u: Manning, P.; Truzzi, M. - ur. (1972). *Youth and Sociology*. New Jersey: Prentice Hall, 136-147.
- Roberts, K. (2003). Change and continuity in youth transitions in Eastern Europe: Lessons for Western sociology. *The Sociological Review*, 51(4): 484-499.
- Rose, N. (1990). *Governing the soul: the shaping of the private self*. London: Taylor & Frances/Routledge.
- Schizzerotto, A.; Gasperoni, G. - ur. (2001). *Study on the State of Young People and Youth Policy in Europe*. Milano: IARD.
- Turner, B. S. (1989). Aging, status politics and sociological theory. *The British Journal of Sociology*, 40(4): 588-606.
- Ule, M. (1986). Odnos omladine prema mladosti, odraslosti i budućnosti, u: S. Vrcan i drugi: *Položaj, svest i ponašanje mlade generacije Jugoslavije*. Beograd/Zagreb: CIDID/IDIS, 101-113.
- Ule, M. (1988). *Mladina in ideologija*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Županov, J. (1996). Socijalna prava i ostvarivanje prava - saga o hrvatskim umirovljenicima. *Revija za socijalnu politiku*, 3(3-4): 285-297.

STUDENTSKA POPULACIJA O RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA I POLITIČKOJ PARTICIPACIJI ŽENA

1. Uvodne napomene

U društvenoj teoriji, zakonodavstvu i javnim politikama (ne)ravnopravnosti spolova pristupa se ne samo polazeći od poštivanja ljudskih prava žena kao jednom od regulativnih sastavnica modernih demokracija, nego sve češće i sa stajališta koja ističu važnost stvarne ravnopravnosti muškaraca i žena za ekonomski rast i održivi razvoj. Unatoč poboljšanju pravnog i općeg društvenog položaja žena u posljednjih nekoliko desetljeća i dalje smo suočeni s njihovom diskriminacijom koja je strukturalne naravi i kao takva očiti pokazatelj neravnoteže moći između muškaraca i žena u različitim područjima života.

Hrvatska u članku 5. *Zakona o ravnopravnosti spolova* koristi definiciju ravnopravnosti spolova koja znači da su „žene i muškarci jednako prisutni u svim područjima javnog i privatnog života, da imaju jednak status, jednake mogućnosti za ostvarivanje svih prava, kao i jednaku korist od ostvarenih rezultata“. Ova je definicija analogna onoj koju koriste najvažnije međunarodne organizacije, prije svega Vijeće Europe.

S ciljem bržeg uklanjanja raskoraka između ravnopravnosti spolova *de jure* i *de facto* poduzimaju se različite mjere, uključujući zakonodavne i institucionalne promjene, uz donošenje strateških akcijskih planova za uspostavljanje ravnopravnosti spolova. Bilo da se radi o nacionalnim, ili nadnacionalnim strateškim planovima za ravnopravnost spolova, kao što su, primjerice, *Strategija za ravnopravnost muškaraca i žena Europske komisije* ili *Strategija za ravnopravnost spolova Vijeća Europe*, prioritetna, izdvojena kritična područja su komplementarna. Kao područja izrazite zabrinutosti, u kojima je potrebno pojačati napore usmjerene ka postizanju bržeg uspostavljanja ravnopravnosti spolova, redovito se izdvaja poboljšanje položaja žena na tržištu rada, njihova ekonomska nezavisnost uključujući smanjivanje razlike u plaćama, ravnopravnost u političkom i javnom odlučivanju, uklanjanje svih oblika nasilja nad ženama, rodno osjetljivo obrazovanje i borba protiv rodni stereotipa. Uklanjanje ovih indikatora rodne neravnopravnosti izdvojeno je i kao hrvatski prioritet u *Nacionalnoj politici za ravnopravnost spolova* (za razdoblje od 2006.-2010. i 2011.-2015. godine) koja je definirana kao „osnovni strateški dokument Republi-